

מאיר יערי: ביוגרפיה קיבוצית

אביבה חלמיש

מאיר יערי (ואלד) נולד בשנת 1897 בגליציה,¹ ונפטר סמוך ליום הולדתו התשעים בקיבוץ מרחביה. פעילותו הציבורית משתרעת על פני כשבעה עשורים, ממלחמת העולם הראשונה עד ערב קריסת ברית-המועצות. הוא מילא תפקידים רשמיים רבים, ובהם – מזכיר הקיבוץ הארצי, חבר הוועד הפועל של ההסתדרות הכללית והוועד הפועל הציוני, מזכ"ל מפ"ם וחבר כנסת מטעמה, אולם יותר מכל הוא היה מוכר בחייו והוא זכור לאחר מותו בתואר הבלתי רשמי – 'מנהיג השומר הצעיר'.²

1 יערי נולד בעיירה קנצ'וּגה, ממנה עקרה משפחתו לעיר הסמוכה ז'שוב (היא ריישא בפי היהודים) כשהיה כבן חצי שנה. במקומות רבים מצויינת ריישא כעיר הולדתו.

2 בשנת 1992, כחמש שנים לאחר פטירתו של יערי, הוציאה 'יד יערי' יחד עם ספרית פועלים (הוצאת הספרים של הקיבוץ הארצי השומר הצעיר) ספר בעריכת דוד זית ויוסף שמיר, ובו מבחר כתביו של יערי עד 1929 וכותרתו: מאיר יערי – דיוקנו של מנהיג כאדם צעיר 1897–1929, תל-אביב 1992 (להלן: דיוקנו של מנהיג); כותרת הספר באנגלית מרחיקה לכת עוד יותר: *A Portrait of the Leader as a Young Man* [הדגשות שלי, א"ח]. מעמדו כמנהיג לא היה מותנה רק במילוי תפקידים רשמיים ונשיאה בתארים רשמיים. באמצע שנות השבעים, לאחר שנבחר למזכ"ל מפ"ם, הכריז מאיר תלמי (יודקס), שהוא רואה עצמו רק כמזכ"ל, באשר כמנהיג בהא הידיעה ממשך להיות מ' יערי. אולם עם הזמן המעיט תלמי להתייעץ ביערי ואף העביר, לפי תחושתו של יערי, את תפקיד המנהיגות לחזן. חטיבת מאיר יערי בארכיון קיבוץ מרחביה (להלן: אקמו"ר), 8 (3) עטיפה יז. מונחים נפוצים להגדרת מנהיגותו לקוחים מן העולם החסידי, כגון – 'רבי' ו'אדמו"ר'. בהיותו בן חמישים נכתב עליו שהוא לא 'נשיא' ולא 'מזכיר' ולא 'יו"ר' אלא הרבי של התנועה. 'אנשים על הסוס – מאיר יערי מאור השוה"צ', [ללא חתימה], העולם הזה, 9.4.1947. שנים אחדות לאחר מכן נכתב עליו 'שיש בו מן הניצוץ האדמו"רי', אליהו פורת, 'דמותו של מאיר יערי עוצבה ע"י ר' אלעזר'ל האדמו"ר מרופשיץ', ידיעות אחרונות, 18.8.1954. על התכונות של 'רבי' חסידי באישיותו של יערי, ראו גם אלקנה מרגלית, 'השומר הצעיר' – מעדת נעורים למארכסיזם מהפכני (1913–1936), תל-אביב 1971 (להלן: מרגלית, השומר הצעיר), עמ' 92.

מאיר יערי נואם במועצת יובל ה-25 של הקיבוץ הארצי, עין המפרץ, 1952
[באדיבות ארכיון 'יד יערי', מרכז תיעוד וחקר השומר הצעיר בגבעת חביבה]

צמד המלים 'השומר הצעיר' מגדיר שלוש מסגרות ארגוניות: תנועת נוער, שראשיתה במזרח אירופה לפני מלחמת העולם הראשונה;³ תנועה קיבוצית – הקיבוץ הארצי, שנוסד בשנת 1927; וזרם פוליטי שרק בשנת 1946 התמסד כמפלגה לכל דבר. איחוד בין מפלגת 'השומר הצעיר' והתנועה לאחדות העבודה-פועלי ציון שמאל יצר ב-1948 את מפלגת הפועלים המאוחדת (מפ"ם), שהתפלגה ב-1954, פחות או יותר לפי קווי התפר שבין חלקיה, ו'השומר הצעיר' נטל איתו את שמה של המפלגה המאוחדת.

מנהיגות הייתה המוטיב המרכזי של חייו ואישיותו של מאיר יערי.⁴ מגיל צעיר הוא היה תדור תחושה שהוא נועד להיות מנהיג. הוא פעל להשגת המעמד הזה עוד בחו"ל והמשיך בכך לאחר עלייתו ב-1920. כשנוסד הקיבוץ הארצי ב-1927 הוא היה מנהיגו המוכר מבית ומחוץ.⁵ נסיבות סיום כהונתו כמזכ"ל מפ"ם כתוצאה ממה שנראה לו

3 המועד הרשמי של הולדת התנועה, שעל-פיו צויינו אירועי היובל שלה, הוא 1913. מתניהו מינץ בספרו חבלי נעורים (ירושלים תשנ"ה) מציע תיארוך שונה, אותו הוא מציג בכותרת המשנה: התנועה השומרית 1911–1921 (להלן: מינץ, חבלי נעורים). כך או כך היה זה לפני מלחמת העולם הראשונה.

4 השימוש בשם העצם 'מנהיגות' נעשה כדי להבחין בין היותו של יערי מנהיג השומר הצעיר לבין עמידתו המשותפת עם יעקב חזן בראש התנועה, שותפות המכונה 'ההנהגה ההיסטורית' ותידון בהמשך המאמר.

5 ראו אביבה חלמיש, 'מנהיג מחפש ציבור: דרכו של מאיר יערי להנהגת השומר הצעיר 1918–1927' (להלן: חלמיש, 'מנהיג מחפש ציבור'), בתוך: עיונים בתקומת ישראל, כרך 12 (2003) [בדפוס].

חתימה של חברים מרכזיים תחתיו, היו בשבילו מכה אכזרית יותר מן המחלות הקשות שפגעו בו ואף מן האסונות במשפחה שפקדו אותו, 'מכה שהפצע ממנה לא הגלד במשך שנים רבות'.⁶

הביוגרפיה של מאיר יערי היא אפוא ביוגרפיה של מנהיג, והכותרת הראויה לה היא: 'ביוגרפיה קיבוצית'. לשם התואר 'קיבוצית' (קולקטיבית) יש משמעויות אחדות והוא נובע מכמה סיבות. ראשית, ביוגרפיה של מנהיג היא בהכרח גם הסיפור של הציבור, הקולקטיב, שבראשו עמד. שנית, מבין שלוש המסגרות של 'השומר הצעיר' יערי היה – כך בכונתי להראות – בראש ובראשונה ויותר מכל המנהיג של הקיבוץ הארצי. שלישית, יערי הטביע בקיבוץ הארצי סממן ייחודי – קולקטיביות רעיונית. ורביעית, תולדות השומר הצעיר ותולדות מנהיגותו של יערי עומדים בסימן של הנהגה קולקטיבית, פרי הסימביוזה יוצאת הדופן בין יערי ליעקב חזן.

המשמעות החמישית של שם התואר קיבוצית (קולקטיבית), והיא זו שתידון ראשונה במאמר, קשורה לכתיבת הביוגרפיה. בכל כתיבת ביוגרפיה יש יסוד-מה של עבודה קולקטיבית, שכן ככלל ביוגרפיה אינה מחקר חלוץ, ומחברה מסתייע בחיבורים קודמים. במקרה הנידון כאן כמה וכמה מכותבי החיבורים על השומר הצעיר רשמו הנחיות והשאירו רמזים לכותב העתידי של הביוגרפיה של יערי, נוסח: 'ביוגרפיה של מאיר יערי יכולה להאיר את עינינו בשאלה זו',⁷ או: 'כאשר תכתב הביוגרפיה של יערי ייתכן שיסתבר, כי זו [כינוס בית-אלפא, יוני 1924] היתה נקודת התגלותו כמנהיג'.⁸ זאת ואף זאת: הגיבור עצמו היה שותף פעיל ומודע לעיצוב הביוגרפיה שלו.

הכניסה לשדה שכבר נחרשו בו אי-אלו תלמים מעניקה יתרונות אחדים, ובה בעת מציבה קשיים. היא מאפשרת להסתייע בעבודות קודמות, אך גם מחייבת להעמיד דברים על דיוקם ולהתמודד עם הצגת דברים ופרשנויות שאינם מקובלים על הכותב החדש. וכך, לצד סוגיות שכלל לא נדונו עד כה, וביוגרפיה זו היא חלוץ בתחומן, מופיעות בה סוגיות מוכרות שהיא רק מעמיקה בהן ומוסיפה להן היבטים חדשים, ונידונים עניינים שנכתב עליהם בעבר, והיא מבקשת להציע חלופות ברמת העובדות והפרשנות. כתיבת הביוגרפיה של יערי עדיין לא הושלמה. המאמר אינו מציג מוצר סופי אלא משרטט קווי מתאר, פותח לקורא צוהר אל סדנת הייצור של הביוגרפיה וחושף בפניו התלבטויות מתודולוגיות.

א. כתיבה קולקטיבית

6 'זכרונות', 25.7.1980, אקמ"ר, חטיבת מאיר יערי, 8 (1).
7 ישראל קולת, מאמר ביקורת על ספרו של זאב צחור, 'חזן – תנועת חיים, השומר הצעיר, הקיבוץ הארצי, מפ"ם', ציון, שנה סד, חוב' ד (תשנ"ט), עמ' 536.
8 זאב צחור, חזן – תנועת חיים; השומר הצעיר, הקיבוץ הארצי, מפ"ם, ירושלים תשנ"ז (להלן: צחור, חזן), עמ' 84.

הכתיבה על מנהיגותו של יערי החלה סמוך מאד להתגלותו הראשונה כמנהיג.⁹ בקובץ קהליתנו, שראה אור ב-1922, תוארו כך מנהיגותו של יערי ומקורות עצמתה ב'תקופת ביתניה עלילית':¹⁰

"מנהיג"! לב צעיר מזדעזע לשמע המלה הזאת, אולם עוד יותר ירעד בהרגישו את מהותה, בעמדו תחת השפעת הקסם היוצא מן האיש המנהיג, המתווה דרך, המבטא את רחשי הלב הקולקטיבי, המביע את זעזועי הנפש הקיבוצית. "מנהיג" – משען בצרה, מעוז בשעת דכרוך הנפש [...].¹¹

ארבע שנים לאחר מכן, בשנת 1926, הופיע הספר ימים ולילות מאת נתן ביסטריצקי (אגמון). הספר זכה למעמד של מקור היסטורי בשל מועד פרסומו המוקדם, בסמיכות לאירועים שהוא מתאר, ובשל הנגישות של מחברו, שהיה העורך של קובץ קהליתנו המקורי, לחומרים האוטנטיים של 'תקופת ביתניה'.¹² הספר הוא רומן מפתח, ועל אף טענתו המאוחרת של ביסטריצקי, 'לא נכון שאלכסנדר צורי שלי הוא מאיר יערי דווקא', נוצרה זהות בין הדמות הספרותית ליערי.¹³ אחת-עשרה שנים מאוחר יותר (1937) ראה

9 מנהיגותו של יערי הובחנה לראשונה רק לאחר עלייתו לארץ. קודם לכן רישומו כמעט שלא ניכר על תולדות השומר הצעיר. בספר דיוקנו של מנהיג הפרק עד העלייה הוא צנום וצנוע; אצל מרגלית, השומר הצעיר, בפרק 'מורשת תנועת הנוער', יערי מוזכר רק כמי שהעיד על אופייה בדיעבד, ולא כאחד מגיבורי העלילה. וראו חלמיש, 'מנהיג מחפש ציבור', סעיף א: 'פרלוד: וינה וגליציה, 1918-1920'.

10 'תקופת ביתניה עלילית' בביורפיה של יערי מורכבת משתי חוליות זמן. האחת, מספטמבר 1920 עד אפריל 1921, עת שהה בביתניה עלילית עצמה, והשנייה, ממאי עד אוקטובר 1921, ימיו במחנה שומריה. רוצה לומר שחודשי השהייה בביתניה ובשומריה הם חטיבה אחת בתולדות מנהיגותו של יערי. ראו דיון מפורט בעניין זה אצל מינץ, חבלי נעורים, פרקים טו, טז, יח, ואצל חלמיש, 'מנהיג מחפש ציבור', סעיף ב: 'מערכה ראשונה: ביתניה עלילית ומחנה "שומריה", סתיו 1920 – סתיו 1921'. בהקשר זה יש להעיר שמתוך 27 החברים שתרמו מדבריהם לקובץ קהליתנו, שראה אור לראשונה בשנת 1922 ונהוג לזהותו עם ביתניה עלילית, אנשיה והחוויות שעברו עליהם, רק שישה היו אנשי ביתניה והיתר – מגודר שומריה. מרגלית, השומר הצעיר, עמ' 89. מרגלית מזהה את הדמות עליה נכתב קטע זה במפורש כיערי, שם, עמ' 91.

11 שלמה, 'מכתב אל הקבוץ', ירושלים, י"א תשרי תרפ"ב (13.10.1921), בתוך: מוקי צור (מבואות והארות), קהליתנו, קובץ תרפ"ב: הגות, לבטים ומאויי חלוצים, ירושלים, 1988, עמ' 219-220.

12 על תפקידו של ביסטריצקי בהכנת הקובץ המקורי ראו: שם, עמ' 7-8.

13 על הגדרתו של הספר 'רומן מפתח' חלוקות הדעות, ראו: שולה קשת, 'בין היסטוריה לספרות: הצנוורה האידיאולוגית על ימים ולילות', הצינוט, כרך יח (1994) (להלן: קשת, בין היסטוריה לספרות), עמ' 212-187. אך גם מן המאמר של קשת עולה שדמותו של המנהיג, אלכסנדר צורי, נגזרה מזו של מאיר יערי. טענתו של ביסטריצקי מובאת שם, עמ' 205. יערי עצמו ראה באלכסנדר צורי את האלטר-אגו שלו. 'זכרונות', אקמ"ר, חטיבת מאיר יערי, 8 (3), עמ' 31.

אור הספר כאור יהל מאת יהודה יערי, שגם בו מתוארים אירועי ביתניה עילית, ואף הוא קיבל מעמד של מקור ראשוני.¹⁴

יצירות ספרותיות לסוגותיהן הוסיפו לשמש מקור לתיאור תולדות חייו של יערי וגררו תגובות של יערי עליהן, שאף הן היו למקור מידע. הוא תיקן את מה שנראה לו ראוי לתיקון, הסביר ופירש עניינים טעונים ופרשיות מוקשות. כחמישים שנה לאחר תקופת ביתניה הוליד פרסום האוטוביוגרפיה של דוד הורוביץ, האתמול שלי, סדרה בת שלושה מאמרים ארוכים בעל המשמר פרי עטו של יערי.¹⁵ באמצע שנות השבעים הועלה המחזה ליל העשרים מאת יהושע סובול, המתייחס לתקופת ביתניה עילית, וגם עליו הגיב יערי, אם כי באופן יותר מינורי.¹⁶

אין תמה בכך שהיצירות הספרותיות למיניהן לוקות בחוסר נאמנות לעובדות כהווייתן, שהרי למחבריהן שמורה חירות פואטית גמורה. היצירות המאוחרות יותר, וכמוהן גם התגובות עליהן, לוקות גם בעיוותים שמרחק הזמן גרמם. היצירות הללו והתגובות עליהן כאחת עשויות להאיר את עינינו בכמה וכמה מובנים ולהוסיף 'צבע' לסיפור, אך בוודאי אין הן יכולות לשמש מקור לתולדות חייו של יערי בתקופה שהן מתארות ואשר לגביה הן מתפלמסות.

בשנות מנהיגותו הארוכות הצטלבה דרכו של יערי בזו של אנשים רבים. חלקם, ובראש ובראשונה חזן, זכו שהביוגרפיה שלהם תיכתב לפני זו שלו.¹⁷ מאליו יובן שכותב הביוגרפיה של חזן, זאב צחור, ניסה להסביר את הקשר ושיתוף הפעולה בין שני המנהיגים, לתת בהם סימנים לפי צמדים קודמים, כגון – משה ואהרון, מרקס ואנגלס, ולתאר ולנתח את ההבדלים בין השניים. לא אחת הוא התייחס גם ליערי ישירות בזכות עצמו, כמו למשל ההערה שהובאה לעיל בעניין היותו של כינוס בית-אלפא נקודת ההתגלות של יערי כמנהיג.¹⁸ דמותו של יערי שלובה, אם כי במשך תקופה קצרה יותר

14 דוגמה להסתמכות על הספרים ימים ולילות (נתן ביסטריצקי, כרכים א-ב, ירושלים תרפ"ו) וכאור יהל (יהודה יערי, תל-אביב 1937) כמקור היסטורי, ראו אצל גד אופז, 'נתיב החיפוש אחר "סמלים חיוניים" – הזיקה האידאית של "השומר הצעיר" אל תורתו ואישיותו של אהרון דוד גורדון', שורשים, חוב'ו (תשנ"א), עמ' 223-236.

15 'מקצת חיי אדם א', על המשמר, 28.8.1970; 'שנתי הראשונה בארץ' ('מקצת חיי אדם ב'), שם, 4.9.1970; 'התלם הארוך' ('מקצת חיי אדם ג'), שם, 11.9.1970. הדברים ברובם התפרסמו בספרו של מאיר יערי, במאבק לעמל משוחרר, תל-אביב 1972, עמ' 345-374. דוד הורוביץ, האתמול שלי, ירושלים 1970 (להלן: הורוביץ, האתמול שלי).

16 לזיוה זהרי (כיתה י"ב, קיבוץ פלמחים), 4.1.1977, ארכיון השומר הצעיר בגבעת חביבה (להלן: אש"צ), 5, 7-9, 23, 4; סיכום הפרשה ראה אור לאחר מותו של יערי: 'יערי נגד סובול', במחנה: עתון חיילי ישראל, 22.9.1988, עמ' 34.

17 יערי שזור בעמודים רבים בספרו של צחור, חזן, ובמיוחד בפרקים 'יערי' (עמ' 76-91), 'מנהיגות היסטורית' (עמ' 141-170) ו'אגדת חיינו המשותפת' (עמ' 238-257).

18 צחור, חזן, עמ' 84.

ובפחות אינטנסיביות, בחייו של אבא קובנר, ומסכת היחסים בין השניים תוארה בפירוט ועל מלוא מורכבותה על-ידי דינה פורת בביוגרפיה של קובנר, מעבר לגשמי.¹⁹ במקרה זה, לא זו בלבד שכל אחת מן הביוגרפיות נכתבת מכיוון אחר, אלא שמקומו של יערי בפרשת חייו של קובנר מרכזי ומשמעותי הרבה יותר ממקומו של השני בחייו של הראשון. בעתיד יעלו בוודאי נקודות מפגש נוספות, למשל, בחלק השני של הביוגרפיה של משה סנה, מאת אלי שאלתיאל, שיִדון בתקופה מ-1948 ואילך, ובביוגרפיה של יצחק טבנקין מאת ברוך כנרי. ככל שיש בדברים שנכתבו וייכתבו כדי לסייע בכתיבת הביוגרפיה של יערי, הם גם מחייבים, מדי פעם, להעמיד דברים על דיוקם, או להציגם כפי שהם עולים מתוך המחקר על יערי.

יערי עצמו נטל חלק, במודע ובאופן בלתי-מודע, במאמץ הקולקטיבי של השארת רישומו על ההיסטוריה. כך למשל, הוא לא השלים עם היעדרותו מדור המייסדים של תנועת הנוער, ונתן ידו ליצירתה של מעין 'היסטוריה קדושה', שצרפה אותו אל האבות המכוננים-מחדש של התנועה בתום מלחמת העולם הראשונה. הוא אימץ-לעצמו – תחילה בשתיקה, ואולי בהיסח הדעת, ובמרוצת הזמן באופן פעיל ובפומבי – את המכתב 'בראש ובראשונה ידיים!' ששלח 'ואלד' להתכנסות התנועתית בטרנבה-ויז'נה בקיץ 1918. המכתב נדפס בכתיבים הקנוניים של השומר הצעיר, ואף בקובץ כתביו של מאיר יערי, כפרי עטו שלו.²⁰ בשנת 1970 חשף דוד הורוביץ את זהותו האמיתית של מחבר המכתב: משה, אחיו הבכור של מאיר.²¹ בעקבות גילוי זה, והסערה שחולל הספר האתמול שלי בכלל, הודה מאיר יערי בפומבי, שהמכתב אינו פרי עטו, והוא 'נפרד מהפנינה הזאת בצער, כדי להחזירה בשמחה לבעליה'.²² אך לא היה זה סוף פסוק. בדברי התודה בטקס קבלת התואר דוקטור-כבוד לפילוסופיה מטעם אוניברסיטת תל-אביב, ביוני 1978, כתב יערי (הדברים הוקראו על-ידי בתו רחל): 'עוד לפני

19 דינה פורת, מעבר לגשמי: פרשת חייו של אבא קובנר, תל-אביב 2000 (להלן: פורת, מעבר לגשמי).
 20 המכתב התפרסם ב-1934 אצל יהודה גוטהלף (עורך), ספר השומרים, ורשה 1934, עמ' 31, בחתימת 'ואלד', בתוספת תרגום: יערי. הוא כלול בספרו של מאיר יערי, בדרך ארוכה, מרחביה 1947, עמ' 11, שם מוגדר הקטע כך: 'מתוך מכתב לוועידת המנהלים השומרים (1918)'; המכתב מודפס בחתימת 'מאיר יערי', בתוך: לוי דרור וישראל רוזנצווייג (עורכים), ספר השומר הצעיר, מרחביה 1956, כרך א, עמ' 48. יערי היה חבר מערכת של ספר זה. בפתח הנושא את הכותרת 'הכינוס הראשון של המנהלים השומריים בגליציה', מסופר (עמ' 47) על מכתבו של האח ואלד, ובסוגריים מוסבר: 'מ. יערי, וזהו שמתיר, לכאורה, מקום לספק בין האחים משה ומאיר, אולם כוכבית בתחתית הטקסט מפנה את הקורא אל הקטע 'בראש וראשונה ידיים', החתום, כאמור, על-ידי מאיר יערי. וראו בעניין זה מינץ, חבלי נעורים, עמ' 88, 96-97, 238-239, 260; משה צ'יזיק, האיחוד בין 'השומר' ו'צעירי ציון', חיפה 1984, עמ' 75.

21 הורוביץ, האתמול שלי, עמ' 62.

22 'האבידה חוזרת לבעליה', מכתב למערכת, 24.9.1970, אש"צ, 95 - 7. 24 (1). בארכיון מובא המכתב מתוך עיתון או עלון ששמו אינו מצוין.

שהשתחררתי משירותי הצבאי במלחמת העולם הראשונה כתבתי איגרת לוועידת "השומר הצעיר" בגאליציה בראשית שנת 1918 ובה השמעתי את הסיסמה: "בראש ובראשונה – הידיים!"²³ חבר שחזר והעלה בפניו את שאלת 'זכויות היוצרים' על המכתב המפורסם, קיבל תשובה בהאי לישנא: 'יש לי עצמי ספקות והיסוסים [בעניין "אבהות הסיסמה 'בראש ובראשונה ידיים"...] ואני שוקל האם להביאם לגילוי ברבים'. זאת, תשע שנים אחרי שהחזיר את האבדה לבעליה קבל עם ועולם! והוא מייעץ לשואל העקשן: מוטב 'שתשאיר במקומה תעלומה זו ואיש לא יתקפח ע"י כך'.²⁴ בקצרה, אף-על-פי-כן ולמרות הכל הוא רצה לשמר את בעלותו על הסיסמה 'בראש ובראשונה ידיים'! כעדות מסייעת לקיבוע מעמדו כאב-מייסד.²⁵

יערי השאיר אחריו ארכיון אישי עשיר ומסודר. הוא התגבר על החשש שהפריטים השמורים בו 'עלולים לשמש כחומר לסנסציות ע"י דוקטוראנטים ועתונאים ממולחים',²⁶ והתיר לפתוח אותו עוד בחייו. חששותיו אכן התאמתו, ובעקבות שימוש מציצני פסבדו-אקדמי שעשה תום שגב בחליפת מכתבים בין יערי לחזן ובחומרים אחרים מן הארכיון האישי,²⁷ הורה יערי 'שלא לתת לפרסם את המכתבים שכתבתי ולסגור את הארכיון הפרטי שלי לפחות לעוד עשר שנים'.²⁸ האם נשמר בארכיון, שבינתיים נפתח מחדש לעיונם של חוקרים, כל החומר שנצבר בשנות פעילותו הרבות של יערי, או שמא צונזר על-ידי בעליו או אחרים? אף כי ההערה שלהלן, שהוסיף יערי למכתב משנת 1979, מציבה סימן שאלה כלשהו, העובדה שמכתב זה עצמו נמצא בארכיון נותנת מקום להאמין שאין מדובר בתופעה של ממש: 'פ.ס. לפי שעה איני מכניס העתק מכתבי זה לארכיון האישי. אם הכל יסתדר ככי-טוב לא אשאירו לשם ניצול תוכנו בעתיד ע"י דוקטורנטים, כותבי-חיבורים על השהו"צ והמתיחויות האישיות שבתוכו'.²⁹

את חסרונו של יומן, שמעולם לא ניהל,³⁰ ואת איבוד השליטה על השפע הארכיוני שהותיר אחריו, ניסה יערי להשלים, לאזן ולשפר בעזרת אין-ספור ראינות בגיל מבוגר והכתבה חוזרת ונשנית של זיכרונותיו בשנותיו האחרונות. חומרים אלה לוקים, כמוכן,

23 אקמ"ר, חטיבת מאיר יערי, 4 (5). הוועידה שבה מדובר התקיימה בחודש יולי 1918.

24 מכתב יערי לדוד דורון, קיבוץ שמיר, 9.3.1979, אקמ"ר, חטיבת מאיר יערי, 3 (3).

25 ראו דיון בפרשה זו אצל חלמיש, 'מנהיג מחפש ציבור', סעיף א: 'פרלוד: וינה וגליציה, 1918-1920'.

26 מכתב יערי לפנינה דורון, מרכזת ארכיון הקבה"א, 16.6.1980, אש"צ, 5 (27) (3).

27 קשת, 'בין היסטוריה לספרות', עמ' 205, הערה 38.

28 מכתב יערי להנהלת ארכיון גבעת חביבה, 31.1.1986, אקמ"ר, חטיבת מאיר יערי, 2 (3).

29 מכתב יערי למזכ"ל מפ"ם, מאיר תלמי, 16.3.1979, אש"צ, 90 (200) (4). במכתב יערי התרעם על ניסיונו של תלמי להרכיב משלחת קבע של מפ"ם להנהלת המערך ובה נמחק שמו.

30 'לא ניהלתי מימי יומנים', מכתב יערי לשמעון [צ"ל ככל הנראה: דוד] זית, 8.5.1978, אקמ"ר, חטיבת מאיר יערי, 2 (9).

בחיסרון מובהק (אימננטי) בשל מרחק הזמן הגדול, והם נאמרו והוכתבו, יש לזכור, עם עין פקוחה על ההיסטוריוגרפיה.

ב. בין המנהיג לקולקטיב

מרחב ההכרעה העומד לרשותו של כותב ביוגרפיה של מנהיג בשאלת היחס בין הגיבור לתקופתו ולציבור שהוא עמד בראשו, נמתח בין שני קטבים. בקוטב האחד ניצבת האפשרות להעמיד את הגיבור במרכז הבמה, ולגולל את הסיפור של החברה והתקופה רק כמידת הצורך להבנת תולדות חייו של גיבור הביוגרפיה. גישה זו מוצגת באופן קיצוני על-ידי אבי הז'אנר, פלוטרכ, ששטח בהקדמה לספר על תולדותיהם של אלכסנדרוס המלך ושל קיסר בקשה מהקוראים 'לא לקבול עלי אם לא אספר את כל עלילותיהם המפורסמות של אישים אלו ואף לא אמצה פרטי כל מעשה ומעשה, אלא אסתפק על-פי רוב בקטעי דברים. כי אין אני כותב היסטוריה, אלא חיי אישים בלבד'.³¹ בקוטב השני עומדת האופציה להביא את סיפורו של הגיבור בתור אמצעי להכרת החברה והתקופה בה הוא פעל ולהערכה ההיסטורית שלה. זו הגישה שהנחתה את ברברה טוכמן. לשיטתה, ביוגרפיה לא באה לספר את סיפורו של הגיבור, אלא נועדה לאפשר לכותבת לגולל באמצעות סיפור של תקופה, של חברה, או לדון בסיטואציה ההיסטורית שבה היה הגיבור מעורב.³² יעקב טלמון, שהתעתד לכתוב את הביוגרפיה של דוד בן-גוריון, יזמה של נחמיה ארגוב ושמעון פרס שלבסוף לא יצאה אל הפועל, ראה את המשימה שלו כביוגרף לעשות רקונסטרוקציה של התקופה ולהעמיד במרכזה את אישיותו של בן-גוריון. היה בכוונתו להציג את קורות חייו של בן-גוריון על רקע התקופה הרת התמורות והעלילות ולעמוד על תפקידו בדרמה של תחיית ישראל והתחדשות עצמאותו המדינית.³³

סוגיית היחס בין גיבור הביוגרפיה לבין התקופה והחברה שבהן חי ופעל היא גם וריאנט של הדילמה הנצחית בדבר 'האישיות וההיסטוריה'. על סמך ניסיונו העשיר כביוגרף הגיע אלן בולוק למסקנה הכמעט מובנת מאליה, שאי-אפשר להבין את האירועים רק באמצעות הנסיבות ההיסטוריות או רק באמצעות האישיות

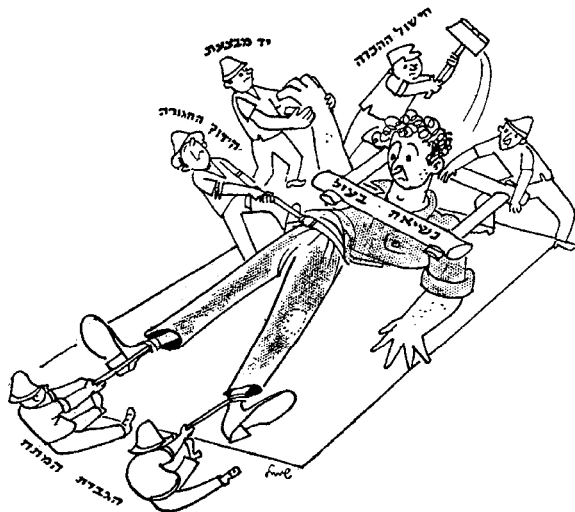
31 פלוטארכוס, 'אלכסנדרוס', חיי אישים: אנשי יוון, ירושלים 1971, עמ' 415.

32 Barbara W. Tuchman, 'Biography as a Prism of History', *Practicing History*, New York 1982, pp. 80-90; Idem, 'Problems in Writing the Biography of General Stilwell', *ibid.*, pp. 65-75

33 דוד אוחנה, 'יעקב טלמון והדיאלקטיקה של המשיחיות החילונית', בתוך: יעקב טלמון, חידת ההווה וערמת ההיסטוריה, ירושלים 2000, עמ' כה, ושם גם ציטוטים ממכתביו של טלמון לבן-גוריון ומראי מקום. וראו את הערכתו של טלמון על בן-גוריון, לפיה הוא היה אחד מחצי תריסר הדמויות המכריעות ביותר בהיסטוריה היהודית, "הפרשה" – פרשת דרכים?, בתוך: הנ"ל, אחדות וייחוד: מסות בהגות היסטורית, ירושלים ותל-אביב תשכ"ה, עמ' 381; הנ"ל, 'מלחמת ששת הימים בפרספקטיבה היסטורית', בעידן האלימות, תל-אביב ומרחביה 1974, עמ' 317-319.

האינדיבידואלית.³⁴ למעשה, גם פלוטרך, שהצטנע באומרו שאין הוא כותב היסטוריה, אלא חיי אישים בלבד, הביא בחיבוריו הרבה יותר מאשר רק 'קטעי דברים', ופרש בהם יריעה רחבה של התקופות שבהן פעלו גיבוריו.

במקרה שלפנינו, מנהיגותו של יערי היא רכיב הכרחי להבנת תולדות השומר הצעיר, והכרת הקולקטיב שהוא הנהיג חיונית למתן פשר לסיפור חייו של האיש. כבר עמד על כך אלקנה מרגלית בספרו השומר הצעיר – מעדת נעורים למארכסיזם מהפכני. בחיבור זה, שהניח את היסודות למחקר האקדמי של השומר הצעיר, שאף המחבר להימנע 'ככל האפשר מהתייחסויות למעמדם של אישים ולתרומתם בתולדות "השומר הצעיר"', אך הוא נוכח לדעת שאי-אפשר שלא להקדיש תשומת-לב מסוימת למעמדו של יערי.³⁵ זו גם גישתו של מתתיהו מינץ בספרו החלוצי על ראשיתה של התנועה השומרית.³⁶

השבוע בקיבוץ הארצי, 28.8.1952

וכשם שאין סיפורו של השומר הצעיר שלם ומובן ללא יערי, כך לא ניתן לפענח את סוד מנהיגותו בלי למצוא תשובה לשאלה על אלה צרכים ומאווים של הקולקטיב שעמד בראשו – נתן מענה. כלומר, טיבם של היחסים בין יערי לתנועתו עושים את התנועה וקורותיה רקע הכרחי להבנת פועלו. אין די בהכרת התנועה ברמה של תאריכים,

34 Alan Bullock, *Hitler and Stalin*, New York 1992, p. 977

35 מרגלית, השומר הצעיר, עמ' 91.

36 כך למשל, מייחד מינץ בספרו חבלי נעורים פרק ל'מאיר יערי בקן וינה' (עמ' 236-262), לא בזכות חשיבות פעילותו שם באותה תקופה, אלא בגלל מעמדו הרם בתנועה מאוחר יותר.

אירועים ותהליכים; על הביוגרף להתוודע ל'רוח התנועה' ואפילו להפנים אותה, ממש כשם שהיסטוריון הרוצה לעשות את מלאכתו נאמנה חייב להבין את מה שקרוי 'רוח הזמן', הצייטגייסט (Zeitgeist). יתרה מזו, הביוגרפיה באה לספר סיפור שיוכן גם למי שאינו מיודעי הח"ן של השומר הצעיר על גלגוליו הארגוניים ורוי הטרמינולוגיה השומרית. הביוגרפיה אינה מתיימרת כמובן, לגולל את סיפורו המלא של השומר הצעיר, אך מעצם מהותה מציעה, גם אם בעקיפין ובמובלע, נרטיב עובדתי ופרשני חלופי, או אולי משלים, של תולדות השומר הצעיר או של פרקים אחדים מתוכם.

מדוע אנשים דבקו במנהיג נוסח יערי וקיבלו ואף יצרו את הזהות בין המנהיג לתנועתו, עד כדי 'התנועה זה אני' מצדו של יערי, ו'התנועה זה הוא', על סף פולחן האישיות ותוך התבטלות עצמית, מצד אחרים?³⁷ הנה, למשל, פתח הדבר הקולקטיבי והאנונימי לספרו של יערי בדרך ארוכה.³⁸ הכתיבה היא בגוף ראשון רבים, אף כי ברור שהיא הד לדברי יערי עצמו ועל עצמו: 'אנו לא באנו לארץ כמארכסיסטים. את המארכסיזם כבשנו לנו עם כיבוש העבודה ואת המאטריאליזם הדיאלקטי סיגלנו לעצמנו תוך השתלבות מודרגת בציבור הפועלים וביצירתו'.³⁹ הזהות בין האיש והתנועה אינה רק במובלע, בעיניו של הקורא, אלא לגמרי במפורש, בעטו של הכותב: 'היצירה המכונסת כאן – כולה שלנו היא, כשם שהיא יצירתו של הכלל כולו'.⁴⁰ העורך האנונימי מצטנע וכותב, שלא עשה שינויים בעריכה, כדי 'לא לשנות מן העדות על רצונה של התנועה',⁴¹ אף כי נותרו עדויות לעבודה הרבה והמאומצת שהשקיע דוד כנעני בהכנת הספר, ששמו כלל אינו מופיע בו.⁴²

ההשתייכות לקבוצה הייתה 'מחלפות שמשון' של יערי כמנהיג, וגם צורך נפשי קיומי. 'כאשר עזבתי את חיי העדה ויצאתי לנדודי', כתב לחבריו בגולה על תקופת הביניים שבין סילוקן-הסתלקותו ממחנה שומריה להצטרפותו אל קבוצת השומרים

37 ביחס זה כלפי יערי נעוץ לדעת מינץ ההסבר ליצירת 'ההיסטוריה הקדושה' בעניין המכתב 'בראש ובראשונה – ידיים'. מינץ, חבלי נעורים, עמ' 238-239.

38 יערי, בדרך ארוכה, עמ' 7-5 [פתח דבר ללא כותרת, חתום: 'ספרית פועלים'].

39 שם, עמ' 6.

40 שם, עמ' 7, ההדגשות במקור.

41 שם, עמ' 6, הדגשה במקור.

42 בתיקי הארכיון שמורים גליונות העריכה של הספר בדרך ארוכה כשהם עמוסי תיקונים בכתב ידו של דוד כנעני, והתכתבות על גבי פתקים בינו לבין יערי. למשל, שואל כנעני את יערי: 'בראש ובראשונה – ידיים!

1. זהו מאמרו הראשון – נכתב בשנת 1918. האם לא כדאי להשאירו ככתבו וכלשונו בשים לב לזמן היכתבו? (ראה במקור).

2. אבל אולי הוא תורגם מפולנית – ואז מותרת כל עריכה מחדש.

תשובת יערי: 'קצת לערוך מחדש. ביחוד לטהר מהדיבורים הנפוחים ממיטולוגיה [כך!] ה'יוונית'. אש"צ, 95 – 7 . 24 (1). ועדות אישית שלי [א"ח]: העותק של הספר בדרך ארוכה שברשותי הוגש להורי כשי-על-ידי דוד [כנעני], מעוטר בהקדשה: 'פרי עמל חדשים רבים'.

שעמה יקשור את חייו, 'הרגשתי עצמי לפעמים כאילו הושלכתי לרחוב. לא הרגשתי עצמי בודד, כי אם עזוב'.⁴³ אך הוא לא זנח לרגע את הרעיון לחזור לקיבוץ כלשהו: 'מתגעגע אני לקיבוץ, משום ששם תועה חלק-נשמתי [...] מרגיש אני את עצמי מבודד בתוך התנועה במבוכתי זו. רוצה הייתי למצוא לי חברים'.⁴⁴ נחוש בדעתו לקשור את חייו בקיבוץ, כי בלי קולקטיב ובלי ציבור להנהיגו חייו אינם חיים, הוא נע ונד בחיפוש אחר מסגרת חדשה, ורק לאחר הצטרפותו לקבוצה של בוגרי השומר הצעיר בתל-אביב הוא חידש את פעילותו הציבורית.⁴⁵ גדול היה כאבו בערוב ימיו כשחש ש'אני מרוחק מהציבור – אני לא חסר לו – הוא יכול לחיות בלעדי ואני בלעדי'.⁴⁶

בכתבת ביוגרפיה של מנהיג יש לתחום את הגבולות ולמצוא את האיזון הנכון לא רק בין הסיפור של הגיבור לזה של הקולקטיב שבראשו עמד, אלא גם בין המרחב הציבורי – סיפורו של האיש כמנהיג, למרחב הפרטי – סיפור חייו הפרטיים, האישיים, האינטימיים,⁴⁷ כשלפתח אורבת סכנת הגלישה למציצנות.⁴⁸ ספק אם יש עוד מנהיג מסדר הגדול של יערי שפטי חייו, הגיגיו האינטימיים והתבטאויותיו על נושאים ארוטיים כה חשופים כשלו, וכה חשובים להבנת מנהיגותו.

בכתבי יערי מצויים פריטים וקטעים המחייבים את כותב הביוגרפיה להכרעות לא פשוטות. אי-אפשר להתעלם מהם בגלל חשיבותם לתמונה הכוללת, אך בפני עצמם הם עשויים להיתפס כ'צימוקים', שהכותב לא עמד בפני הפיתוי לצטטם. לדוגמה, יערי בן ה-23 כתב בסמיכות זמן שני חיבורים. האחד – מכתב לחברי התנועה בחו"ל, שבו הוא מתאר חוויות שעברו עליו בתקופת ביתניה, והשני – מאמר שפורסם בהפועל הצעיר. במכתב מתאר יערי סערת רגשות וגעש יצרים המתחוללים בעת צפייה בפועלים ששרו ויצאו במחולות.

הוי, המחול הזה ושירת הפועל. אתה משתוקק לכלות את כל יצריך בעלמה. הדם התאב פועם בחוזקה. הבחור רוצה לגנוח, כי אין לו בחורה ומשפחה; תוססים בו אונים אדירים ואין להם מוצא. מחול זה הוא שירוף ההדחקה. שירה צרודה זו היא האורגיה היחידה, בה ימצא פורקן.

43 אגרת לגולה, 4.7.1923 (מתוך מחזור האגרות 'לאחר שלוש שנים'), דיוקנו של מנהיג, עמ' 139.

44 אגרת לגולה, 22.4.1923, שם, עמ' 136.

45 דיוקנו של מנהיג, עמ' 121-122. וראו חלמיש, 'מנהיג מחפש ציבור', סעיף ג: 'אינטרלוד: נע ונד בארץ, סתיו 1921 – אביב 1923'.

46 ראיון עם מאיר יערי, 2.10.1985, מראיינת מירה מינצור-יערי, אקמ"ר, חטיבת מאיר יערי, 6 (5) (להלן: יערי, ראיון 1985).

47 עניין זה עולה, למשל, משמו של הספר: Paul C. Nagel, *John Quincy Adams: A Public Life, a Private Life* Cambridge (MA) 1999 (ראו גם: אניטה שפירא, 'מסתורי הביוגרפיה', אלפיים, חוב' 8 (1993), עמ' 225-239).

התשוקות מתנדפות יחד עם הזיעה. המחול יכול לשמש תחליף לאהבה נכזבת, לאוננות.⁴⁹

לא היה זה פרץ של השתפכות אינטימית השמור רק לעיניהם של חבריו לתנועה. ההגיגים החושפניים האלה הם פרי השקפתו של יערי על מקומו של היצר המיני בחיי האדם והחברה, אותה הביא בפני הקהל הרחב באופן סדור ורהוט במאמר שהתפרסם **בהפועל הצעיר**:

תנועת הצעירים בתור צורה חינוכית הכירה שהחברה הטבעית מתבססת על שלושה יסודות איתנים: הכלכלה, היחסים הארוטיים והתנועה הרוחנית. הקבוצה של השומר [הצעיר] ביודעין ובלא יודעין שאפה למזיגה של שלושת הגורמים הללו. היא שמה קץ לצביעות ושקר סקסואלי. הסירה מדרך ההתפתחות של הנערים והנערות אותה אי יכולת יצרית, אותו העמעום הארוטי המסמן כל כך את הטיפוס המוסכם של היהודי הצעיר. עלה לנו במקצת לחנך דור אשר נשומר ונכנס ארצה טהור וגלוי לב. הבראנו קצת את אנשינו מן העצבנות ההיסטרית והשחתת היצרים. אנחנו אוהבים את הצעיר הערום, אשר נשאר ילד בהתבגרו, אשר מקדש את היצר ואת ההנאה הייצרית ואינו מתעב אותה. אנוכי רואה לפני את האיש שמנפץ את החומות אשר הקימו דורות בין רוח ובשר בין ההגיון והיצר. ככה באופן ייצרי יוצר האיש הכי פרימיטיבי והכי תרבותי כאחד, יתחבר עם אשתו ורעיו, עם הכינרת וההוויה כולה.⁵⁰

לצד ההתייחסות להתחברות האדם, פרימיטיבי ותרבותי כאחד, עם אשתו כדבר מובן מאליו, שולל יערי בכתביו את הנישואים ומתייחס באופן שלילי ומתנשא אל נשים. לא זו בלבד ש'הארוטיקה המשפחתית הקרתנית היא אויב הקומונה', בכלל 'הנשים אינן בשלות לקומונה',⁵¹ והבחורה, 'אם תינשא היא תבגוד בקבוצה ותציע לעצמה משכב דודים משפחתי'.⁵² כאשר התבטא, בעל-פה ובכתב, על 'יחסים ארוטיים' הוא נמנע

49 מ' יערי, 'מכתב מביטניה לגולה, 1920', דיוקנו של מנהיג, עמ' 74. המכתב נכתב במקורו בפולנית. הציטוטים כאן הם מתוך דיוקנו של מנהיג, עמ' 81-65. המכתב נדפס קודם לכן אצל אלי שדמי (עורך), מקורות לחקר תולדות השומר הצעיר, מס' 1 ('אל עיקר-חי-וקיים 1923-1920'), גבעת חביבה 1984 (להלן: מקורות, מס' 1), עמ' 19-8; ולאחר מכן אצל מינץ, חבלי נעורים, נספח יא, עמ' 375-402.

50 מאיר יערי, 'מתוך התסיסה', הפועל הצעיר, מס' 16-15, 18.1.1921, נדפס במקורות, מס' 1, עמ' 31-27.

51 מינץ, חבלי נעורים, עמ' 382; מקורות, מס' 1, עמ' 15; דיוקנו של מנהיג, עמ' 72. בשני הפריטים האחרונים כתוב: 'הנשים אינן בשלות לקומונה', ואילו בראשון: 'הנשים אינן בטלות בקומונה'.

52 מינץ, חבלי נעורים, עמ' 309.

במכוון מדיבור על 'יחסים משפחתיים',⁵³ וצייד בהקמתן של חברות על טהרת הגברים.⁵⁴ כל אלה מעלים תמיהה על הזדרזותו למסד, כדת וכדין, את הקשר שלו עם בת-זוגו אנדה, באביב 1921.

זאת ואף זאת. במכתב שצוטט לעיל, המתאר בגוף שני ושלישי את סערת הרגשות והיצרים נוכח ריקודי הפועלים, מביא יערי סיפור, בגוף ראשון, העשוי להתפרש כבעל משמעויות הומוסקסואליות.

בדרך נלווה אלי שומר מאובק, ששערותיו בהירות ועיניו אפורות. בכנרת השתטחנו על חוף הים המנמנם, בצל שדרת שיטים המדיפות ריחות וצללי-ירח. היינו עייפים וכבדים כעופרת. [...] המרד החל תוסס בי. "הי, בחור. הנך בן 23. שבת. קומץ חירות קורא לך". קפצתי על שתי רגלי. משכתי את חברי, שפניו פני גוי, בכנף בגדו. מיד הקיץ. כהרף-עין פשטנו את בגדינו. "בחורי, נדוג את הירח במים". אינני יודע. הוא היה אחי בוונציה, יחד עמדנו בארמון הדוג'ים שעה ארוכה לפני תמונת באקוסו העצוב, [...] גם בו תססו מרד והזיות והנימה הרומנטית פעמה גם בו [...] הבינונו איש את רעהו, קפצנו למים, פרענו את פניהם החלקים והשתוללנו כל עוד נשמה בקרבנו. הוא צעד לפני. זרועות הנחושת הערומות נטפו קילוחי כסף. הן נעו בקצב מאיים ועוררו בי פחד ותשוקה. הוא הלך לפני והעמיק, הלוך והעמק, עד כתפיו, עד צוואר ועד ראש – לדוג את הירח. ברגע כזה אפשר לארש את המוות. לפתע עלתה באוזנינו שירה חזקה וצווחנית של פועלים. הם קרבו אלינו בסירה. הם החזירו אותנו לחיים ה"ריאליים" ונסנו בבהלה אל החוף.⁵⁵

האמנם קטע זה וההתבטאויות על הקמת חברות גברים וכינון מסדר על טהרת המין הגברי מעידים על העדפה מינית, כפי שאפשר להבין מהספר חבלי נעורים, או שהם עולים בקנה אחד עם רוח הזמן, ויותר משהם מעידים על נטיות מיניות הן עדות לפרימאט הקולקטיב, ונובעים מן החשש של יערי פן המשפחה הזוגית הדו-מינית תהרוס את הקומונה? ובמי האשם, לדעתו, באופייה ההרסני של המשפחה אם לא באישה? העדפת הגברים והרצון להקים חברות על טהרת הגברים מקורם, על-פי פרשנות זו, בהעמדת טובת הקולקטיב מעל לכל.

53 ראו, שם, עמ' 282.

54 ראו דיון, שם, עמ' 252-259.

55 מ' יערי, 'מכתב מביתניה לגולה, 1920', דיוקנו של מנהיג, עמ' 74-75; מקורות, מס' 1, עמ' 17-18; מיניץ, חבלי נעורים, עמ' 384-385.

להלן דילמה נוספת בדבר הגבול בין הפרטי לציבורי: יערי היה ידוע חולי מאז צעירותו, ואי-אפשר לא להידרש לשאלה איך השפיע הדבר על תפקודו ועל מעמדו כמנהיג. בריאותו הרופפת גרמה לחבריו התלבטות, אותה ניסח חזן במכתב בקיץ 1937, אחד משורת מכתבים נוקבים שהחליפו השניים במהלך חייהם:

בפגישות אתך ואף במכתבים אליך אני תמיד נעמד בזמן האחרון בפני שתי ברירות: – או לזכור ראשית כל על כך שהנך חולה ומתוך כך לוותר על כל בירור יותר רציני, או להיפך: – גם מתוך דאגה לבריאותך וגם מתוך דאגה לעניינינו המשותף ולידידותנו אשר צמחה בתוך עבודתנו המשותפת – לשמור ככל האפשר על יחסים חבריים טבעיים. [...] עד עכשיו בחרתי תמיד בדרך השניה ואינני רוצה גם כעת לוותר עליה. תביט מאיר – מסביבך יכולה קל מאד להיווצר כעת אטמוספירה מזויפת. אתה מתרגז על אנשים בלי גבול לפעמים. לפעמים הנך מבקר בנוכחות אנשים אחרים (לא תמיד מתאימים) בחריפות יתרה חברים אחרים. זה לפעמים מכאיב מאד לאנשים. והם שותקים. אין לי אליך כאן שום טענה אישית. יכול להיות שאינך יכול כעת אחרת. אבל זה משפיע קשה. אבל עוד יותר קשה משפיעה חשדנותך.⁵⁶

מדוע שתקו החברים שנפגעו והאחרים? האם חוליו החליש את מעמדו כמנהיג, או שדווקא יצר מחויבות כלפיו, והוא טיפח אותה במודע? ייתכן שהחברים נמנעו מנקיטת צעדים כדי שלא יתפרשו כניצול חולשתו, צעדים שהיו ננקטים לולא היה מדובר באיש ידוע חולי.

בעיות הבריאות של יערי הטילו לא אחת עול כפול על חזן, ובגללן נשאר לעתים בודד בחזית ההכרעות, כפי שעולה מהמכתב שצוטט זה עתה, ואשר נכתב לאחר הקונגרס הציוני העשרים, שדן בהצעה של ועדת פיל לחלוקת ארץ-ישראל. לאחר שפרט והסביר מה התרחש בקונגרס, בו לא השתתף יערי, חזן מתייעץ איתו בעניין השאלה העיקרית כעת [...] – זאת שאלת יחסינו למפא"י ולקיבוץ המאוחד. אני כאן מלא דאגה. והוא פונה ליערי כמעט בתחינה: 'מה היא הדרך מאיר? הייתי מאד רוצה שתכתוב לי את הערותיך'.⁵⁷ היעדרותו התכופה של יערי העניקה לחזן סמכויות רבות יותר ובתקופות מסוימות גם עמדות כוח. כך למשל, כשיערי היה חולה בשנת 1932 חזן הפך למזכיר הקיבוץ הארצי.⁵⁸

56 מכתב חזן למאיר [יערי], וינה, 5.9.1937, אקמ"ר, חטיבת מאיר יערי, 1 (5).

57 שם. ההדגשה במקור.

58 צחור, חזן, עמ' 147-150.

ברבות השנים נחלקו השניים בדעותיהם בשאלת התפקיד שהיה למצבו הבריאותי של יערי במסכת היחסים שלהם. יערי חש, 'שחזן מנצל את מחלתו כדי להידחק לקדמת הבמה', ואילו חזן סבר, 'שיערי מנצל את מחלתו כדי לחמוק מקביעת עמדה במצבים לא נוחים'.⁵⁹ הטרוניה העולה מהערכות מנוגדות אלה מעלה את השאלה – כיצד החזיקה מנהיגותם המשותפת מעמד לאורך שנים כה רבות, וזהו עניינו של הסעיף הבא.

ג. הנהגה קולקטיבית: 'הדואומוויראט של מאיר וחזן'⁶⁰

מראשית דרכו כמנהיג הסתייע יערי ב'עזר-כנגד', אדם שהיה בעל מעמד בזכות עצמו ומקובל על הבריות, ועם זאת לא איים על בכורתו, וההיררכיה בין השניים הייתה ברורה ומוגדרת. מי שנתפס כאיום, כמתחרה על הנהגה, כמאפיל בפוטנציה, כמו דוד הורוביץ בתקופת ביתניה, או כמבקש לרשת את מקומו, כמו אחדים מצעירי הקיבוץ הארצי בהמשך הדרך – נגדו נאבק בחורי אף. השותף הראשון (בביתניה) היה בנימין דרוור.⁶¹ בתחנות אחדות לאורך הדרך היה זה חברו לקיבוץ, רישרד ויינטרויב.⁶² ומאז 1924 היה זה, עם עליות ומורדות לאורך הדרך, יעקב חזן. מה פשר הסימביוזה הממושכת בין יערי לחזן? כיצד נוצרה ואיך השתמרה לאורך השנים הנהגה הקולקטיבית של השומר הצעיר, שקיבלה את הכינוי 'הנהגה ההיסטורית'? מתי ניבעו בה סדקים? עד מתי וכיצד הם היו נסתרם מעיני הציבור ומתי ומדוע נחשפו לעין כל? הפגישה המשמעותית הראשונה בין חזן ויערי התקיימה בראשית תרפ"ד, בסיומו של מפגש בוגרי השומר הצעיר בארץ-ישראל שהתקיים בנהלל.⁶³ מאותו זמן, סתיו 1923, שיתפו השניים פעולה בהקמת הקיבוץ הארצי והביאו את המהלך לידי גמר באביב 1927.⁶⁴ מוסכם, שלפעילות המשותפת והמתואמת שלהם הייתה תרומה מכרעת להקמת הקיבוץ הארצי. מה הייתה חלוקת העבודה ביניהם בניסוח המצע של הארגון החדש? על-פי ההיסטוריוגרפיה הרשמית של התנועה, יערי חיבר את ההנחות האידאולוגיות בשותפות הדוקה עם ויינטרויב, ואילו חזן וחבריו מקיבוץ ב' (לימים:

59 צחור, חזן, עמ' 252, על סמך ראיון עם נפתלי פדר.

60 המונח דואומוויראט לקוח מדברים שאמר חזן ב-1966 על צעירים היוצאים נגד שלטון 'הדואומוויראט של מאיר [יערי] וחזן'. הוועה"פ של הקב"א, 20.10.1966, אש"צ, 5 – 10.10.1966. מונח זה משדר שוויון בין שני המנהיגים, ואולי לכך כיוון חזן. הבאתו כאן אינה מהווה קביעת עמדה לגבי טיב השותפות בין השניים.

61 הורוביץ, האתמול שלי, עמ' 107.

62 ויינטרויב היה שותפו של יערי לחיבור מצע הקיבוץ הארצי, דיוקנו של מנהיג, עמ' 168. כן היה חתום יחד איתו על המכתב לתנועה בגולה שבישר על הקמת הקיבוץ הארצי, 7.4.1927, שם, עמ' 189-184.

63 על ראשית הקשר בין יערי לחזן ויציאת היסודות להנהגה ההיסטורית, ראו: צחור, חזן, עמ' 81-80, 90-91.

64 ראו חלמיש, 'מנהיג מחפש ציבור', סעיף ד: 'מערכה שנייה: הקמת הקיבוץ הארצי, 1923-1927'.

משמר העמק) כתבו את המצע הארגוני: השם, המבנה, התקנון, היחסים עם ההסתדרות הכללית והמוסדות הציוניים, המדיניות הכלכלית וההתיישבותית ואופי השיתוף הכלכלי.⁶⁵ האם חלוקת העבודה בין יערי לחזן בחיבור המצע הייתה חד-משמעית והעידה על נטיית ליבו של כל אחד מהם? ייתכן שבהצגה כזאת של הדברים יש מידה של טעות אופטית, שכן בוועידת הייסוד הוטל על כל דובר לדון בתחום מוגדר, ויערי הופקד על הצגת 'הקווים היסודיים של המצע האידיאולוגי'. בסיום דבריו הוא מצא לנכון לציין: 'הסתפקתי בהקדמה אידיאולוגית. לא טיפלתי בשאלת התנועה הקיבוצית, בשאלת איחוד הקיבוצים, בפורבלימה המשקית ובשאלת השיתוף הכלכלי, כי אלה הם מתפקידיהם של חברים אחרים'.⁶⁶ במהלך ההכנות להקמת הקיבוץ הארצי לא הסתפק יערי בפן האידיאולוגי ונתן דעתו גם לסוגיות מעשיות, ארגוניות, ארציות.⁶⁷

ובכל זאת, חלוקת העבודה בין שני המנהיגים בוועידה עצמה, שיקפה במידה רבה את תחום ההתעניינות של כל אחד מהם, והייתה אופיינית ליחסים ביניהם לאורך שנים רבות. הם השלימו זה את זה ולא התחרו זה בזה. יחד הם מיסדו את הבכירות של 'ההנהגה ההיסטורית' הזוגית ואת העמדתה מחוץ לכללי הרוטציה שחלו על אחרים. הם היו זקוקים זה לזה ותמכו זה בזה גם כשלא הסכימו זה עם זה, ויצרו חזית אחידה מול דרישות ליתר דמוקרטיה בתנועה. מה היה טיבה של השותפות? כותב הביוגרפיה של חזן מעמיד את השניים על בסיס שווה, ומגדיר את היחסים ביניהם לא כשל 'מנהיג ועוזרו או מנהל ויועצו, אלא מנהיגים שותפים'.⁶⁸ ואיך נראו הדברים בעיני הציבור? ממקורות רבים, דוגמת המכתב מ-1937 שצוטט לעיל, ומהערכות בנות הזמן ורטורוספקטיביות מצטייר יערי כמספר אחד במשך שנים רבות, כשחזן משלים אותו ומשלים עם ההיררכיה ביניהם. נהוג היה לדבר על מאיר וחזן, בזה הסדר.

המתח בין השניים החל הרבה יותר מוקדם ממה שמלמדת ההתכתבות המאוחרת, המתחשבת, המכאיבה והמביכה ביניהם לעת זקנתם. למשל, הם היו חלוקים בשאלת הקמתה של מפלגה, ובמועצת משמר-העמק באפריל 1942 נחשפו חילוקי הדעות ביניהם לעין כל. לראשונה חלק חזן בגלוי על יערי, הן בנייתו המצב והן במסקנות המעשיות. יערי העריך שאפסו הסיכויים לאיחוד עם מפא"י, והציע תכנית להקמת מפלגה לאחר תקופה של 'הנחת יסודות', כלומר – לא לאלתר. לעומתו, חזן הציע להמשיך בקשר הקיים בין הקיבוץ הארצי לליגה הסוציאליסטית. ידו של יערי הייתה על

65 דיוקנו של מנהיג, עמ' 168 (דברי העורכים); צחור, חזן, עמ' 110-112.

66 דוד זית (עורך), ייסוד הקיבוץ הארצי: חיפה 1-3 באפריל 1927 (חוברת מס' 5 בסדרת מקורות לחקר תולדות השומר הצעיר), ישראל 1987 (להלן: ייסוד הקיבוץ הארצי), עמ' 147.

67 ראו הצעת תקנון של קיבוץ הרצליה (קיבוץ של יערי), שם, עמ' 41.

68 צחור, חזן, עמ' 87.

העליונה ודעתו היא זו שהתקבלה.⁶⁹ עשרים וחמש שנים מאוחר יותר, ניהל חזן בעצמו את המהלכים להקמת המערך עם מפלגת העבודה ושיתף את יערי בדיונים רק לאחר שכבר גובש מסמך עקרונות. הצעד הראשון היה כינוס של קציני מילואים מן הקיבוץ הארצי שחזן, שנטה אז לעבר הזרם המתון של מפלגת העבודה, יזם לאחר מלחמת ששת הימים לחיזוק עמדותיו הפוליטיות. 'היתה זו הפעם הראשונה', כותב צחור, 'שבה ביצע חזן מהלך ארגוני חשוב בלי לשתף בו את יערי; הוא אפילו לא יידע אותו'.⁷⁰

בשנים הבאות השתנה מערך הכוחות בין השניים לטובת חזן. הם היו חלוקים בשאלת היחס למערך עם מפלגת העבודה ובנושאים נוספים, כשכדרך כלל נטה הרוב בתנועה לצידו של חזן, והוא חש עצמו חזק דיו לנהל מהלכים ולהנהיג את התנועה בכוחות עצמו. תרם לכך גם השינוי בחשיבות היחסית של היתרון של כל אחד מהם. ירד הערך של הכתיבה ושל השיחה בקבוצה קטנה ואינטימית, שבהן הצטיין יערי, ועלה משקלן של ההתבטאות בעל-פה וההופעה מול קהל גדול, שבהן היה חזן חזק יותר. ככל שנקפו השנים הלך וגדל גם הפער במצבם הבריאותי, ומילא תפקיד בהיררכיה ביניהם.

מקום מיוחד במסכת היחסים בין יערי לחזן היה לשאלת ברית-המועצות. בראשית שנות החמישים יערי לא היה הכינור הראשון בנגינת מה יפית לעולם המחר. חזן הוא אבי האמרה, שהתבררה כאומללה – 'מולדת שנייה'. 'לא הייתי מאושר', הודה יערי, 'כאשר חזן השמיע את ההגדרה הזאת [מולדת שנייה]', אבל הוא הזדרז להגן עליו, כשמדבריו עולה גם צליל של ביטול-מה: 'כל מי שמכיר את חזן יודע, כי לא מסתרת מאחורי המליצה הזאת שום תורה חדשה ושאינ לגלות בה שום תגלית חדשה'.⁷¹ גם בחיסול האיום של ההשמאלה על שלמותה ואחדותה של התנועה – חזן הוא שמילא את התפקיד המרכזי, והוא זה שהחזיק ב'מטאטא הברזל' נגד חסידיו של משה סנה (הסנאיסטים) בקיבוץ הארצי.

באמצע שנות החמישים יערי הוא שהוליך את קו התמיכה בברית-המועצות, בגיבוי מלא של חזן. לאחר הוועידה ה-20 של המפלגה הקומוניסטית בברית-המועצות (1956), חברים במפ"ם הביעו טרונות על היחס האוהד לברית-המועצות, לא הכל היו נלהבים לחגוג את יום המהפכה (7 בנובמבר), והושמעה ביקורת גלויה על המיקום והמשקל היחסי שניתנו לפניני ברית-המועצות בתזיסים שכתב יערי לקראת הוועידה השלישית של מפ"ם ב-1957.⁷² יערי התמודד עם ההתנגדות הגוברת,⁷³ אך לא שינה את דעתו,

69 דוד זית, חלוצים במבוך הפוליטי: התנועה הקיבוצית 1927-1948, ירושלים 1993 (להלן: זית, חלוצים במבוך הפוליטי), עמ' 74-81.

70 צחור, חזן, עמ' 241-243.

71 מכתב מאיר יערי לד"ר האלברכט, 10.4.1951, אקמ"ר, חטיבת מאיר יערי, 1 (7).

72 מאיר יערי, מבחני דורנו: ראשי פרקים לקראת הוועידה השלישית של מפלגת הפועלים המאוחדת, תל-אביב נובמבר 1957. הפרקים הראשונים עניינם 'הסוציאליזם המהפכני במבחן', קרי – ענייני

והיא, שהתמורות שחלו לאחרונה 'אין בהן לפגוע בהנחת-היסוד של הסוציאליזם המהפכני ואין הן מחייבות רביזיה כוללת של מצע המפלגה'.⁷⁴ בקצרה, הוועידה ה-20 ושלל אירועי 1956, ובהם מלחמת סיני, שבה שימש נשק סובייטי את הצבא המצרי במלחמתו נגד צה"ל, והפלישה של ברית-המועצות להונגריה, לא חוללו מפנה של ממש ביחס של יערי ושל התנועה כלפי ברית-המועצות. מפתח חשוב להבנת השמירה על הקו הישן מול המתקוממים נגדו הוא לכידותה של ההנהגה ההיסטורית והתייצבותו של חזן לצדו של יערי: 'בשבילי התזיסים של מאיר הם ביטוי לשותפות עמוקה'.⁷⁵

אחרי 1968, בשעה שמפ"ם צעדה לקראת מערך עם מפלגת העבודה, יערי רתם את היחס לברית-המועצות בניסיון לבלום מעט את הסוסים. המגמה של חזן, שהוביל את המהלך של הקמת המערך עם מפלגת העבודה, הייתה הפוכה. הוא רצה להוריד את שאלת ברית-המועצות מסדר היום המפלגתי כדי להדק את הקשר עם מפלגת העבודה ועם ראש הממשלה דאז, גולדה מאיר, וגם כדי להציל את הסוציאליזם כפי שהוא הבין אותו. בראשית שנות ה-70 ביקש חזן לנתק אחת ולתמיד את הקשר הגורדי, המכביד והמכשיל, שבין סוציאליזם לברית-המועצות: 'צריך פעם להחליט מה זה סוציאליזם ולא לעסוק בברית-המועצות. לא מבין את מאיר אשר מבקר את ברית-המועצות יותר ממנו ולבסוף תומך בה. סבור ששמה המשטר הוא לא סוציאליסטי. השאלה העיקרית היא איך להציל את הסוציאליזם במשמר העמק וכל מקום אחר בתנועתנו'.⁷⁶

שנים אחדות לאחר מכן (1978), בשיבת מזכירות הקיבוץ הארצי, שיערי לא נכח בה, אמר חזן כמשיח לפי תומו (זה כלל לא היה הנושא):

אני זוכר ישיבות מזכירות של הקיבוץ הארצי [...] היתה מזכירות קטנה של 7 אנשים, ואני הייתי כל ישיבה של מזכירות מתחיל בסיפור פרקים מספר "קשר השתיקה". ומאיר כל הזמן היה אומר: חזן מביא לנו רק דברים רעים מברית-המועצות. אי-אפשר כבר לשאת את זה. ואני הייתי אומר: כן, אבל זאת היא אמת. ואז התחילה ההתפכחות מהחלום.⁷⁷

סתם חזן ולא פירש מתי היה אותו 'אז' שבו החלה ההתפכחות שלו מן החלום. ממרחק הזמן סיכם זאת יערי כך: 'דיבורו [של חזן] על ברית-המועצות כעל "מולדת

ברית המועצות, ולענייני ישראל יחד החלק השני: 'הגמוניה פועלית-חלוצית בתהליך קיבוץ גלויות בדרך לסוציאליזם'.

73 לדוגמה, מכתב יערי לצבי רענן, 10.3.1957. 'על הנושא המשולב: מבצע סיני – הונגריה – אמריקה וברית-המועצות השמעותי 23 נאומים'. אש"צ, 95 - 7 - 15 (4).

74 יערי, מבחני דורנו, עמ' 5.

75 חזן, מרכז מפ"ם, 12.8.1957, אש"צ, 90 . 68 (1).

76 ריכוז מפ"ם, 2.5.1971, אש"צ, 90 . 79 (1).

77 מזכירות הקבה"א, 2.6.1978, אש"צ, 17 . 5 (2).

שנייה" לא היה תופעה בודדת באותה התקופה. הוא היה שלם עם ברית-המועצות במשך תקופה ארוכה יותר ממני, אלא שבהגיעו לאכזבה הוא קבע גבול והגיע לפסילה כמעט טוטאלית של ברית-המועצות.⁷⁸ לא שאלת ברית-המועצות ואופן הגשמת הסוציאליזם עמדו אז על הפרק בישראל, אלא מהלכים פוליטיים, מפלגתיים, והייתה זו שעת מבחן למנהיגותם של יערי וחזן ושידוד כוחות ביניהם. כל עוד הייתה דרכם משותפת, הם נעזרו ביחס לברית-המועצות לחיזוק מנהיגותם. כשנפרדו הדרכים שימש הנושא הסובייטי אמצעי להדגשת ההבדלים ביניהם.

אולם לא זה היה גורם המתח מספר אחד בין השניים בערוב ימיו של יערי (חזן נפטר כחמש שנים אחריו), אלא בבת-העין של שניהם – הקיבוץ. יערי נפגע עד עמקי נשמתו מכך שחזן תמך בהחלטה של הקיבוץ הארצי להוריד את מרחביה למעמד של 'קיבוץ נלווה' בגלל הנהגת הלינה המשפחתית שם (בזמן שמוסדות התנועה דרשו להשאיר על כנה את הלינה המשותפת בבתי הילדים). 'שקיבוץ כמו מרחביה ישפילו?', הוא זעק מנהמת ליבו בהיותו בן 88 וחצי.⁷⁹ הקנאה העזה ביותר שחש כלפי חזן מקורה בכך ששותפו להנהגה היה אהוד ומוערך ואף אהוב בקיבוצו, משמר העמק, בעוד הוא עצמו הרגיש מנוכר בביתו הקיבוצי מרחביה.⁸⁰ עינו לא הייתה צרה שחזן יכהן כשר (והוא – לא), אבל חרה לו שחזן הוא 'פרסונה גרטה' בקיבוץ הארצי, בעוד הוא אינו מוזמן לשם כלל.⁸¹ עד סוף ימיהם היו השניים מאוחדים בראיית הקיבוץ – זה מרחביה וזה משמר-העמק, והקיבוץ הארצי, כדבר החשוב והיקר להם ביותר, והשמירה על אחדותו ועצמאותו של הקיבוץ הארצי הייתה הקו המנחה הראשי של פעילותם לכל אורך הדרך.

ד. מנהיג של תנועה קיבוצית

מבין שלוש המסגרות המאוגדות תחת השם 'השומר הצעיר': תנועת נוער, תנועה קיבוצית ומפלגה, יערי היה בראש ובראשונה, ויותר מכל דבר אחר, ובמשך שנים רבות גם יותר מכל אדם אחר – מנהיג הקיבוץ הארצי. זו הייתה תחושתו שלו, וגם בהערכה היסטורית רטרופקטיבית מוסכם, שבהקמת הקיבוץ הארצי ובהנהגתו לאורך שנים מצויה התרומה הסגולית שלו להיסטוריה של העם והארץ והם כרטיס הכניסה שלו לפנתיאון המנהיגות הלאומית של עם ישראל.⁸²

78 'זכרונות' [זיכרונות שהכתוב יערי בשנות השמונים], אקמ"ר, חטיבת מאיר יערי, 8 (3), עמ' 38.

79 יערי, ראיון 1985.

80 צחור, חזן, עמ' 252-253.

81 ריכוז מפ"ם, 27.2.1974, אש"צ, 90. 79 (1). וראו גם צחור, חזן, עמ' 224: ב-1955 יערי ביקש מחזן שיצטרף לממשלה בלעדיו.

82 ראו, למשל, דברי ההספד שכתב אבא קובנר על מאיר יערי: 'בשנת 1927 היה זה הוא [יערי] שקם, כאיש צעיר, והכריע לטובת ייסודו של הקיבוץ הארצי, וביום ההוא הפך עדה של חולמים לציבור של בונים ולוחמים והוציאם מכלל סמלים-תלושים לתנועה שהטביעה חותם-של-קבע על מפת

יערי היה אבי הקיבוץ השומרי על שתי מסגרותיו: הנקודה הבודדת (הקיבוץ) והתנועה הארצית (הקיבוץ הארצי). במצע הקיבוץ הארצי משנת 1927 עיצב יערי קיבוץ שלא היה תזה חדשה, אלא סינתזה מחדשת של שתי צורות ההתיישבות הקיבוצית שכבר היו קיימות אז. הוא עיצב את הקיבוץ השומרי לא כחבורה קטנה ואינטימית המסתגרת בתחומי הנקודה הבודדת ובונה את היחד השתפני שלה, נוסח הקבוצה; ולא כקיבוץ גדול גָדֵל ופתוח, הרואה עצמו בראש ובראשונה מכשיר להגשמת משימות לאומיות ומעמדיות, נוסח גרוד העבודה והקיבוץ המאוחד; אלא כיחידה אורגנית, כחי הנושא את עצמו, שהוא בה-בעת גם חלק מקולקטיב רעיוני ופוליטי גדול יותר – הקיבוץ הארצי. מתוך ה'הן' של מרכזיות הקיבוץ בפעילותו ובמנהיגותו של יערי נשמע גם 'לאו' יחסי לגבי מקומם של תנועת הנוער והמפלגה. הקיבוץ – התא היחיד והארגון הארצי – הוא מרכז חייו ולו מנהיגותו. תנועת הנוער והמפלגה, כל אחת בתורה, נועדו להיות זו – כלי חינוכי להכשרת חברי קיבוץ, וזו – ארגון פוליטי להגנת האינטרסים שלו.

יערי, שכאמור לא היה ממייסדי תנועת הנוער לפני מלחמת העולם הראשונה וממחדשיה לאחר המלחמה, היה פעיל בהקמתה של התנועה העולמית של השומר הצעיר, ב-1924. אולם, לא זו בלבד שהוא עשה זאת במסגרת מהלכיו לייסוד הקיבוץ הארצי, אלא היה זה גם לאחר שנתן גט כריתות בפומבי לתפיסת תנועת הנוער המקורית של השומר הצעיר, ולתרבות הנוער בכלל,⁸³ למה שהיו בעיניו סמלים תלושים שנולדו בגולה ועבר זמנם ובטל קרבנם בארץ-ישראל. יערי ייעד לתנועת הנוער את תפקיד המכשיר, תרתי משמע, של הקיבוץ: אמצעי, כלי להבטחת קיומו בדרך של הכשרת חברים פוטנציאליים.

ארץ-ישראל, הנקנית ביצירה ובייסורים. אלמלא לא עשה בחייו עתירי המעש אלא רק זה, ראוי היה שמאיר יערי ייזכר עם שמות הדגולים שבספר החיים של עם ישראל לדורותיו. על המשמר, 22.2.1987. תודתי לפרופ' דינה פורת, שהסבה את תשומת לבי להספד.

83 יערי בפגישת בית-אלפא (1924): 'השומר הצעיר בארץ אינו המשך של תנועת הנוער [...]'. דיוקנו של מנהיג, עמ' 150. בפרופיל שלו באתר האינטרנט של הכנסת כתוב: 'ממעצבי האידיאולוגיה של תנועת "השומר הצעיר" והמעבר מהשקפת עולם של תנועת נוער צופית לאידיאולוגיה של מפלגה פוליטית הדוגלת במרכזיותם מהפכני'.

מאיר יערי ויעקב חזן בקונגרס הציוני הי"ט בלוצרן, 1935
[באדיבות ארכיון 'יד יערי', מרכז תיעוד וחקר השומר הצעיר בגבעת חביבה]

לאחר שעלה לארץ-ישראל הוא חדל להתעניין בגורל התנועה בגליציה, ולא הותיר חותם של ממש על התפתחותה.⁸⁴ את ענייני תנועת הנוער הפקיד בידי חזן, שהיה ונשאר המדריך השומרי האולטימטיבי. אפילו הצילומים מבליטים בדרך כלל את ההבדל בין חזן בתלבושת שומרית למהדרין: חולצה כחולה עם שרוך לבן, עניבת משולש, סמל-בוגרים ומגפיים, לבין יערי במקטורן ועניבת דג מלוח, כשסמל בוגרים מוצמד, במלאכותיות-מה, אל דש המקטורן.

גם את יחסו כלפי הפעילות הפוליטית ומיסודה קבע יערי על-פי אמת המידה של הבטחת תנאי הקיום של הקיבוץ הארצי ושמירת שלמותו. כגוף התיישבותי נזקקה התנועה לייצוג ולמיקוח פוליטי כדי להשיג סרטיפיקטים, משבצות קרקע, תקציבים ומשאבים אחרים. כל עוד תנועת הנוער בגולה הייתה גדולה ומבטיחה, יכול היה הקיבוץ הארצי להתנזר מפעילות מפלגתית במובן המקובל, ולהסתפק בהסתדרות הכללית במעמד של סיעה ובקונגרסים הציוניים – בהסתפחות לסיעת העבודה שבמרכזה מפא"י.

הקמתה של מפלגה נדחתה שנים רבות בגלל החשש מפני פגיעתה – המורלית בעיקר – בקיבוץ הארצי, בכך שתיתן בית חם לעוזבי קיבוצים (שהיו במושגי אותם ימים בחזקת בוגדים שאינם ראויים להסתופף במסגרת מפלגתית אחת עם החלוצים המגשימים). דחיפה להקמת מפלגה נתנו תוצאות הבחירות לוועידה החמישית של ההסתדרות הכללית ב-1941, שבהן הסתמנה עלייה גדולה ל'השומר הצעיר', מ-8-

84 דוד זית, האוטופיה השומרית: השומר הצעיר בפולין 1931–1921, ירושלים 2002, עמ' 44–27.

אחוזים בבחירות הקודמות ב-1932, ל-19.2. 5,800 מצביעים היו חברי קיבוצים וחברי הליגה הסוציאליסטית וכמעט פי שניים, כ-11,000, היו פועלים 'בודדים'.⁸⁵ מגמה זו נמשכה גם בבחירות לוועידה השישית ב-1944, בהן קיבלו השומר הצעיר, הליגה הסוציאליסטית ופועלי ציון שמאל, שהופיעו ברשימה אחת, למעלה מ-20 אחוזים מקולות המצביעים.⁸⁶ נתונים אלה לימדו, שמפלגה שתצטרף לשורותיה עירוניים עשויה לחזק את כוחו הפוליטי של הקיבוץ הארצי ולסייע לו בשמירת האינטרסים שלו. ההכרעה להקים מפלגה לכל דבר התקבלה רק לאחר שהתבררו ממדי השואה וגודל השבר של תנועת הנוער באירופה. כשהיה ברור שזו שוב לא תוכל לשמש חממה לחברים חדשים ולהוות כוח אלקטוראלי בתנועה הציונית, נזקק הקיבוץ הארצי למשענת פוליטית חלופית, ורק אז, ב-1946, נוסדה מפלגת השומר הצעיר.⁸⁷ אך גם במפלגה, סבר יערי, היה על הקיבוץ הארצי לשאת בעול הפעילות הפוליטית,⁸⁸ ובמלים אחרות – לתת את הטון ולאייש את התפקידים המרכזיים.

המפלגה לא הייתה כר הפעולה הטבעי והמיטבי של יערי, שהגדרתו כ'מנהיג' בראשית המאמר נועדה, בין היתר, לומר שהתארים מדינאי, עסקן, פוליטיקאי אינם הולמים אותו.⁸⁹ ייתכן, שהעיסוק הפוליטי אף חיבל בתפקודו כמנהיג.⁹⁰ במפלגה פעלו כללי משחק אחרים מאשר בקיבוץ הארצי, וככל שעלה משקלו של הסקטור העירוני במפ"ם, שלא היה קשור בטבורו לקיבוץ, הלך משקלו של יערי במפלגה וירד. גם הכנסת לא הייתה זירת הפעילות המיטבית שלו. הוא מיעט לדבר במליאה וידע שבתחום זה חזן – שנחשב לאחד הנואמים המזהירים בבית המחוקקים – עולה עליו לאין-ערוך. הוא לא הצטיין בקריאות ביניים ולא היה זריז דיו להגיב כהרף עין על עקיצות מצד יריבים פוליטיים.⁹¹ היה הבדל ניכר בין התנהלותו בישיבות ובהתכנסויות תנועתיות, שם היה דמות מובילה, דומיננטית ונותנת הטון, לבין אופן השתתפותו המינורי בפורומים שלא היו 'המגרש הביתי' שלו, כלומר מוסדות ההסתדרות הכללית, ההסתדרות הציונית ומוסדות ממלכתיים, שם היה אחד מני רבים, ולא מן השורה הראשונה. כל אלה גם מספקים הסבר, חלקי אמנם, להימנעותו העקיבה של יערי לשמש שר בממשלה.

85 זית, חלוצים במבוך הפוליטי, עמ' 76-75.

86 ג' קרסל, ההסתדרות: ארבעים שנות חיים, תל-אביב 1960, עמ' 123.

87 על תהליך הקמתה של מפלגת השומר הצעיר כאיחוד בין הקיבוץ הארצי לליגה הסוציאליסטית, ראו: זית, חלוצים במבוך הפוליטי, עמ' 81-68, 189-191.

88 ישיבת הוועה"פ של הקב"ח"א, 9.4.1947, אש"צ, 5 – 10 . 5 (12).

89 ראו אצל יעקב גורן, דב הוז: מדינאי בטרם מדינה, ירושלים 1999, עמ' 9-10, על ההבחנה בין העסקן (functionary), הפוליטיקאי (politician), המדינאי (statesman) והמנהיג (leader).

90 דב יוספי, 'מאיר יערי בכעסו', דבר, 8.4.1960. הכותב, חבר הקיבוץ הארצי, טען כי 'מאז נהפך מאיר יערי לפוליטיקאי, חדל להיות מורה-דרך'.

91 'זכרונות', עמ' 47, אקמ"ר, חטיבת מאיר יערי, 8 (3).

ניכר היה הבדל ביחס הנפשי שלו לקיבוץ ולמפלגה. גם כאשר השלים עם טשטוש זהותה של המפלגה לאחר הקמת המערך בין מפ"ם למפלגת העבודה, הוא נותר קנאי לשמירת ייחודו של הקיבוץ הארצי ועצמאותו. הצעה לקיים סמינר מזכירים משותף לשלוש התנועות הקיבוציות לאחר הקמת המערך הייתה בעיניו, ב-1969, 'שלב נוסף בהליכה לקראת פירוק'.⁹² וכשרצו עורכי כתב העת שדמות להפוך אותו לכתב עת של צעירי התנועה הקיבוצית (על כל זרמיה) הזהיר יערי את חברי הקיבוץ הארצי מביין חברי המערכת מפני המהלך הזה.⁹³ עשר שנים לפני מותו אמר לחבריו למפלגה: 'לי ברור שאסיים את ימי א. בקיבוץ, ב. בקיבוץ הארצי, ג. במערך, כל עוד התנועה תהיה אמונה על ציונות חלוצית'.⁹⁴ כלומר, חברותו במסגרות הקיבוציות היא ללא תנאי; במפלגתית – 'כל עוד' וגו'. בהיותו בן 88 וחצי ענה כך על השאלה אם הוא בעד מפ"ם עצמאית: 'אני בעד קיבוץ ארצי עצמאי. בשום פנים לא אסכים מצדי שנתמזג עם התנועה הקיבוצית של מפא"י [...]'.⁹⁵ אנשים שעבדו במחיצתו ידעו, שמכל המוסדות שהיה חבר בהם החשוב והיקר לו ביותר הייתה מזכירות הקיבוץ הארצי.⁹⁶ גם כאשר מפאת מחלתו נאלץ לוותר זמנית על חברותו במוסדות מפלגתיים ואחרים, הוא לא עזב את מזכירות הקיבוץ הארצי, ו'במצבים הגרועים ביותר משמש לנו הקבה"א מפלט ומעוז'.⁹⁷ זה הקיבוץ הארצי שיערי עמד ליד עריסתו, ובמצע הייסוד שלו קבע, שכדי לשמור על אופיו – על חבריו לעבור חינוך והכשרה בתנועת הנוער וצריכה להישמר בו קולקטיביות רעיונית.

ה. קולקטיביות רעיונית

יערי הוא אבי הקולקטיביות הרעיונית, אותה הגדיר: חירות בוויכוח, חתירה לסיכום משותף, סולידריות בביצוע,⁹⁸ והוא פעל בעקיבות ליישומה בשני מישורים. האחד, הנאמנות של כל חבר וחבר בכל קיבוץ וקיבוץ לקו הרעיוני של התנועה; והאחר, קבלת דין התנועה על-ידי כל קיבוץ וקיבוץ. השגיאה היחידה בעיניו בעניין זה הייתה ההזדקקות להגדרה לוועזית. 'אילו היינו נוהגים כדרך הקיבוץ המאוחד ומדברים על שותפות רעיונית ולא על קולקטיביות לא היה לדמגוגים במה להיאחז'.⁹⁹ ארבעים שנה לאחר שמצע הקיבוץ הארצי הגדיר את הקיבוץ כ'קולקטיב רעיוני ופוליטי', דיבר יערי על הפיכת השותפות הרעיונית (ומעניין לשים לב ליישום לקחי המינוח) בקיבוץ הארצי

92 ישיבת מזכירות הקבה"א, 27.7.1969, אש"צ, 5. 16. (5).

93 ישיבת מזכירות הקבה"א, 30.11.1969, אש"צ, 5. 16. (5).

94 מאיר יערי בריכוז מפ"ם, 24.2.1977, אש"צ, 90. 79. (4).

95 יערי, ראיון 1985.

96 מכתב עליזה עמיר למאיר יערי, 14.3.1984, אקמ"ר, חטיבת מאיר יערי, 2. (3).

97 מכתב יערי לבונים שמיר (ניו-יורק), 4.2.1952, אש"צ, 95 – 7. 13. (2).

98 'זכרונות', 21.10 [ללא ציון שנה], אקמ"ר, חטיבת מאיר יערי, 8. (3).

99 'יומן', 10.3.1981, אקמ"ר, חטיבת מאיר יערי, 8. (2).

לפלורליזם כעל 'איבוד עצמנו לדעת'.¹⁰⁰ בסוף שנות הששים הוא התנגד לשתף במזכירות הקיבוץ הארצי חברים ה'הולכים בדרכים פוליטיות מתנגדות',¹⁰¹ ובראשית שנות השבעים הגיש שאילתא בישיבת מזכירות הקיבוץ הארצי בעקבות פרסום מאמר מאת אחד מחבריה בעיתון דבר בעניין איחוד התנועה הקיבוצית.¹⁰²

במועצה ה-30 של הקיבוץ הארצי, נתניה, 1952. מימין: יעקב חזן, מאיר יערי, נתן פלד, אממה לויץ (תלמי), שלמה רוזן, מרדכי בנטוב
[באדיבות ארכיון 'יד יערי', מרכז תיעוד וחקר השומר הצעיר בגבעת חביבה, צילום: פוטו ארדה]

יערי פעל לכל אורך הדרך להכפפת קיבוצי הקיבוץ הארצי למרות המוסדות של התנועה. הוא הכיר בצורך לשמור על האוטונומיה הפנימית וחופש ההתפתחות החברתית של כל קיבוץ, אך אסור היה, לדעתו, שלקיבוץ הארצי לא תהיה שום השפעה על התפתחותם של הקיבוצים.¹⁰³ הוא הציע לנקוט סנקציות כלפי קיבוצים ופרטים המסרבים להוציא אנשים לפעילות: 'לא יכול להיות מצב שבו מכריע הרצון החופשי של הפרט או של הקיבוץ. בפעולה פוליטית אין אוטונומיה'.¹⁰⁴ ואם קיבוץ אינו מקיים החלטות של מוסדות מרכזיים של התנועה – יש להוציאו מהקיבוץ הארצי.¹⁰⁵

100 מזכירות הקבה"א, 10.8.1969, אש"צ, 5 . 16 (5). יערי התייחס בכך לפעילות גלוייה של חברי הקיבוץ הארצי בגופים פוליטיים משמאל למפ"ם.

101 מזכירות הקבה"א, 21.11.1969, אש"צ, 5 . 16 (5). במרכז הדין עמד צירופו של חבר קיבוץ זיקים, דגי חבוניק, למזכירות הקיבוץ הארצי. חבוניק היה ממייסדי שי"ח (שמאל ישראלי חדש), והתנגד להצטרפות מפ"ם למערך עם מפלגת העבודה.

102 מדובר ביוסף שמיר. מזכירות הקבה"א, 22.2.1970, אש"צ, 5 . 16 (5).

103 הוועה"פ של הקבה"א, 23.11.1929, אש"צ, 5 – 10 (3).

104 הוועה"פ של הקבה"א, 22.12.1936, אש"צ, 5 – 10 (13).

105 הוועה"פ של הקבה"א, 25.10.1940, אש"צ, 5 – 10 (5). הצעתו התייחסה לקיבוץ תל-עמל.

בצמד המלים 'קולקטיביות רעיונית' שלט פרימאט הקולקטיב על-פני הרעיון, כשהאידאולוגיה נועדה לשמור את שלמותו של הקולקטיב. אפשר גם להציג זאת כאמצעי ומטרה המשנים את תפקידיהם על ציר הזמן: תחילה הרעיון נועד לשמור על שלמותו, ייחודו ואחדותו של הקולקטיב, ובשלב הבא ישמש הקולקטיב מכשיר להגשמת הרעיון. אך השלב הבא הוא עניין של 'ברבות הימים', כפי שנהג יערי לומר, ובתחומי הזמן הנראים לעין שמורה הבכורה לקולקטיב. להבהרת העניין, אפשר להחיל על היחסים בין הקולקטיב לרעיון את תורת השלבים ('האטאפיס') של יערי, שבמקורה נתנה קדימות בסדר ההגשמה לציונות על פני הסוציאליזם.

מאז שראה אור ספרו של אלקנה מרגלית אין זו רבותא לטעון, שאצל השומר הצעיר הארגון קדם לאידאולוגיה הן בזמן והן בחשיבות, ואימוץ האידאולוגיה המרקסיסטית נעשה מתוך 'רצון הקיום הקולקטיבי על-יסוד המסורת המשותפת של העבר'.¹⁰⁶ כוחם של דברים אלה בוודאי יפה לגבי יערי, שהיה הכוח המוביל באימוץ המרקסיזם מתוך צורך באידאולוגיה שתאחד את השומר הצעיר ותייחד אותו משכניו מימין – אחדות העבודה בשנות העשרים ומפא"י מאז 1930, ומשמאל – תחילה השמאל הגדודאי ואחר כך פועלי ציון שמאל. אף כי הציטוט שלהלן הוא מפי מי שיכול להיחשב עד עויין, יש בדברים שאמר ברל כצנלסון לאנשי השומר הצעיר באחד מן הסבבים הרבים של דיונים על איחוד, שמעולם לא קם, בין השומר הצעיר למפא"י, כדי לשפוך אור על אופייה של סוגיה זו: 'אין אצלכם פרוגרמה מגובשת, אבל יש אצלכם פסיכולוגיה של אינטרסים מיוחדים ושאיפה לשמור על קיומכם ויהא-מה'.¹⁰⁷

בתקופת ביתניה לא ניכרה אצל יערי תפיסה אידאולוגית מגובשת. מנהיגותו שאבה את עצמתה מכך שהייתה לו תפיסה ברורה של ייחודו של השומר הצעיר ושל הצורך לשמור על עצמאותו. היה לו חזון של רשת יישובים שומריים, שיתקיימו בהם רמות שונות של שותפות, שהגבוהה שבהן היא 'התחברות מלאה', הכוללת גם שותפות ארוטית. כזכור, הוא שלל אז את התבנית המשפחתית הזוגית והיו לו מחשבות על עדת גברים.¹⁰⁸ אולם, לא זו בלבד שרעיונות אלה לא התגבשו לכלל תפיסה אידאולוגית כוללת, אלא משנדרחו על-ידי החבורה הוא נטש אותם לחלוטין או עשה בהם שינויים. היה זה תהליך של ניסוי וטעייה, שהייתה בו מידה של פרגמטיות באימוץ רעיונות, קידומם ונטישתם, כשהקו שהנחה את יערי היה הרצון ללקט סביבו את צאן המרעית, וחלילה לו לאבדם. כך נטש לבלי שוב את רעיונות השתפנות הטוטלית, הכוללת

106 מרגלית, השומר הצעיר, עמ' 135-133. הציטוט מעמ' 133.

107 שם, עמ' 134.

108 מ' יערי, 'מכתב מביתניה לגולה', 1920, דיוקנו של מנהיג, עמ' 81-65; מינץ, חבלי נעורים, עמ' 275-289. וראו סעיף ב לעיל.

שותפות ארוטית, כחלק מלקחי הדחתו ממחנה שומריה, כשגם הגיל והמצב המשפחתי עשו את שלהם.

בשנת 1923 נשקפה ממאמרו 'סמלים תלושים' גישה רליגיוזית נוסח א"ד גורדון,¹⁰⁹ אך זו פינתה מקומה תוך כשנה, בכנס בית-אלפא, לקווי מחשבה בעלי גוון מרקסיסטי, שהתחזקו וקיבלו כיוון ברור יותר בתהליך הכנת מצע הקיבוץ הארצי. במהלך ניסוחו ואישורו של המצע גילה יערי נכונות להתפשר בעניינים אידאולוגיים כדי לשמור על שלמות המסגרת ועל מנהיגותו, ולכן לא כל הסעיפים שהוא ניסח נכללו לבסוף במצע שאושר במועצת הייסוד. בולטת במיוחד השמטתם של חלקים נכבדים מן המצע האידאולוגי, שהסבירה יערי כך:

נזהרנו מלהקיף במצע האידאולוגי שהתקבל במועצה המייסדת את כל הפרובלמות המנסרות בעולמנו. השארנו להתפתחות הזמן את אלה השאלות אשר לא באנו בנוגע אליהן לכלל דעה אחת, השאלות אשר לא מצאו להן את גיבושן הצרוף ואלה השאלות אשר פתרוןן איננו מאיץ משום אקטואליותן החריפה. לסוג השאלות האלה שייכות:

(1) שאלת הפרספקטיבה הסופית לשאיפתנו הלאומית והסוציאלית בארץ.

(2) שאלת האינטרנציונל.

(3) שיטת המלחמה המעמדית (דמוקרטיה פרלמנטרית או דיקטטורה).

השאלות האלה משום חשיבותן המיוחדת וקושי פתרוןן נמסרו לביורו נוסף בקיבוצים ולהכרעה במועצות הבאות.¹¹⁰

בקצרה: יערי גילה גמישות בניסוח המצע, כדי לשמור על שלימות המסגרת, ובו בזמן התעקש על חובת המשמעת של חברי הקיבוץ הארצי להחלטות הרוב ולקבלת דין התנועה על-ידי כל אחד ממרכיביה.

האידאולוגיה לא עמדה בראש מעייניהם של רוב חברי השומר הצעיר, ובהקשר הנוכחי הכוונה היא לתנועת הנוער ולקיבוץ (ולא למפלגה). על-פי רוב לא האידאולוגיה הייתה הגורם המכריע בהחלטות להצטרף לקיבוץ, להישאר בו או לעזוב אותו, והוא הדין בחברות בתנועת הנוער. הוכחה מובהקת למצב דברים זה מצויה במסכת היחסים

109 מאיר יערי, 'סמלים תלושים', הדים, קובץ לספרות (בעריכת רבינוביץ-ברש), ב' ניסן תרפ"ג, עמ' 93-106. המאמר נדפס בספרו, בדרך ארוכה, עמ' 25-33, ובדיוקנו של מנהיג, עמ' 124-132. הגרסה המקורית מובאת בחוברת מקורות, מס' 1, עמ' 27-31.

110 מכתב אל ההנהגה העליונה של ההסתדרות העולמית השומר הצעיר בוורשה, ייסוד הקיבוץ הארצי, עמ' 173. הפסקה על 'הפרספקטיבה הסופית' של 'יצירת חברה סוציאליסטית דו-לאומית' צורפה למצע הקיבוץ הארצי בדיעבד, בשנת 1933. מרגלית, השומר הצעיר, עמ' 135-150, 203; ייסוד הקיבוץ הארצי, במיוחד עמ' 45.

בין חברי התנועה שבזמן מלחמת העולם השנייה היו באירופה או בברית המועצות האסיאתית לבין הנהגת השומר הצעיר בארץ-ישראל, ובראשה יערי.¹¹¹ בכל העניינים האידאולוגיים שעמדו אז ברומו של עולם חלקו החברים מאירופה על יערי וחבריו להנהגה. ההערצה של ראשי השומר הצעיר לברית-המועצות הרקיעה לשחקים, ואילו בקרב הניצולים מידת האהדה לארץ הסוציאליזם המתגשם עמדה ביחס הפוך למידת ההיכרות האישית, שמקורה בניסיון בלתי אמצעי, של המתרחש בתחומיה; בשאלת עתידה המדיני של ארץ-ישראל – הניצולים שאפו למדינה יהודית עצמאית וריבונית, ואילו ההנהגה החזיקה עדיין ברעיון הדו-לאומיות; באשר לקצב העלייה והיקפה – החברים באירופה רצו עלייה רחבה, כוללת ומיידית, ואילו יערי דגל בעלייה סלקטיבית והדרגתית וטבע את הסיסמה 'מצפן להולכים ועוגן לנשאים', שמשמעותה הקמת השומר הצעיר בפולין מחדש, כתנועה חינוכית, מן המסד עד הטפחות; ובשאלת המסגרת הארגונית – הם דגלו באחדות נוסח 'חטיבת שרידי מזרח אירופה', והוא שמר בקנאות על המסגרת הישנה, הנפרדת.

והנה, החבילה לא התפרקה, האנשים, לפחות בטווח הקצר, לא נטשו את השומר הצעיר / הקיבוץ הארצי לטובת מסגרת הקרובה יותר לאידאולוגיה שלהם. הדמות הבולטת מביניהם, אבא קובנר, ראה ביערי דמות אב וסב ומדריך ולא ערער על מנהיגותו גם כשהיו להם ויכוחים על אמונות.¹¹² מה, אם כן, החזיק את הצדדים בצוותא ומנע קרע ביניהם? בוודאי לא הייתה זו האידאולוגיה, אלא היחד – החברותא, מורשת תנועת הנוער מן העבר, והרצון להמשיך לחיות ביחד גם בעתיד – בקיבוץ. בקצרה, המחלוקת האידאולוגיות התנפצו או התמוססו אל מול המסגרת הקיבוצית, שקלטה את בוגרי תנועת הנוער, הייתה עבורם המשך טבעי לחינוך התנועתי, ונתנה להם בית ותחליף פורתא למשפחה.

* * *

הקיבוץ הארצי הוא היצירה הארגונית המקורית ביותר של יערי ובה הוטבע חותמו הייחודי יותר מאשר בכל מסגרת אחרת שעמד בראשה. הייתה זו מסגרת חברתית כוללת, החובקת את כל תחומי חייו של החבר. האופי הטוטלי של חיי הקיבוץ תאם את אישיותו ואת אופי מנהיגותו של יערי, שמעצם טבעו היה מנהיג מוחלט (אבסולוטי). הוא התאים יותר, והעדיף, להנהיג באופן מלא קולקטיב מוגדר ומצומצם בהיקפו, מאשר להיות מנהיג חלקי, פוליטי בלבד, של ציבור רחב.

יערי לא שאף להנהיג את כלל הציבור, ובמובן זה היה שונה באופן בסיסי ומהותי ממנהיגיה של אחדות העבודה (ומ-1930: מפא"י) דוד בן-גוריון, ברל כצנלסון ואחרים,

111 ראו אצל פורת, מעבר לגשמי, עמ' 228-253, 290-291; וכן, נעימה ברזל, עד כלות ומנגד: המפגש בין מנהיגי מרד הגטאות לבין החברה הישראלית, ירושלים 1998.

112 פורת, מעבר לגשמי, עמ' 90.

שראו עצמם אחראים לגורלו של כל העם ושאפו להנהיג את היישוב כולו ולעמוד בראש המדינה. הקיבוץ שיערי הנהיג לא היה פתוח לכל, אלא נועד לציבור מובחר וסלקטיבי, והמפלגה שעמד בראשה לא חתרה להיות אלטרנטיבה למפלגה השלטת, אלא לשמש לה קורקטיבה.¹¹³ יוצא מכלל זה הוא אולי פרק הזמן שהתקיימה בו 'מפ"ם הגדולה' (1948-1954), אך הסיסמה 'לא יוכלו בלעדנו' שטבע יערי בוועידת האיחוד של המפלגה החדשה היא ברוח הקורקטיבה יותר מאשר האלטרנטיבה.¹¹⁴ לאחר הפילוג השתייכה מפ"ם, על-פי הגדרותיו של חוקר מדע המדינה הצרפתי מוריס דוברג'ר, לקטגוריה של מפלגות קטנות.¹¹⁵

במעגל הקולקטיב שאותו ביקש להנהיג, סיפורו של יערי היה במשך זמן רב 'סיפור של מנצח'. אולם, בראייה רטרוספקטיבית סיפורו וסיפור תנועתו הם, במידה רבה, 'סיפור של מפסידים'. הביוגרפיה של יערי מנסה לאמוד את חלקו בהתפתחויות אלה, ולברר: באיזו מידה השפיעו סגולותיו ומעלותיו על עיצוב השומר הצעיר? כיצד סייעו לו להנהיג תנועה חברתית כמו הקיבוץ הארצי? עד כמה חסרונותיו ממנהיג כלל לאומי, ואפילו כראש מפלגה, היו מכשול בפני התפתחות התנועה למפלגה פוליטית לכל דבר, קל וחומר למפלגת המונים?

113 ראו בעניין זה: אלי צור, נופי האשליה: מפ"ם 1948-1954, ירושלים 1998, עמ' 39-40.

114 מפלגת הפועלים המאוחדת, ועידת האיחוד של מפלגת השומר-הצעיר בארץ-ישראל והמפלגה לאחדות העבודה – פועלי ציון, תל-אביב 23-1.1948, עמ' 14.

115 Maurice Duverger, *Political Parties: Their Organization and Activity in the Modern State*, London 1955, pp. 291-295